

könyv
könyvtár
könyvtáros

1994
szeptember

Kisnyomtatványok
az FSZEK
Budapest
Gyűjteményéből

TÖRLEY

BUDAFOK

TÖRLEY

Talisman Sec

BUDAPEST-BUDAFOK

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

1994. szeptember

Tartalom

<i>Vándorgyűlés</i>	
Vajda Kornél: Történetiség és könyvtár	3
Dr. Tóth Gyula: Könyvtár a történelemben – történetiség a könyvtárosi gondolkodásban	6
Hanák Gábor: Nem hagyományos információhordozók a jelenkor-kutatásban	13
Jegyzőkönyv, mely készült a Szinnyei József díj kuratóriumának 1994. július 7-én, az MKM Könyvtári Osztályán tartott üléséről	20
<i>Könyvtárpolitika</i>	
Vajda Kornél: Kulturális lobbizás – először a magyar parlamentben. Beszélgetés Vadász Jánossal, a KKDSZ elnökével	22
Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Kollégiumának közleménye	25
<i>Műhelykérdések</i>	
Berke Barnabásné: Mi újság a nemzetközi szabványosításban?	28
Dr. Vida István: A könyvtári követelések behajtása és a bírósági végrehajtásról szóló új törvény	29
<i>Fórum</i>	
Pallósiné Toldi Márta: Megőrzés kontra hozzáférhetőség... ..	36
Poprády Géza: Válasz egy rosszul fölített kérdésre	37
Skaliczki Judit: Nyílt levél	39
<i>Könyv és Nevelés</i>	
Pápayné Kemenczey Judit: Verseggy nevében – Verseggy szellemében .	40
Poprády Géza: A nyelvművelőkhöz	49
<i>Pályázat</i>	
Bátonyi Viola – Koltay Tibor: Mit számít? Gombocz-ösztöndíjasok pályájukról	51
Dr. Celler Zsuzsa: Pályázat könyvtári szolgáltatások fejlesztésére	58
<i>Kiállítások</i>	
Szabó István: „Ember az embertelenségben”. Kiállítási megnyitó	61
<i>Könyv</i>	
Gyurgyák János: Hogyan csináljunk könyvkiadót?	64
Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz	67
Lapunk e számában az FSZEK Budapest Gyűjteménye kinyomtatványai-ból válogattunk	

From the contents

Kornél Vajda: History and libraries (Report on the 26th annual conference of the Association of Hungarian Librarians) (3);

Gyula Tóth: The history of libraries – historical approach to librarianship (6);

Gábor Hanák: New media in research of contemporary history (13);

Viola Bátonyi – Tibor Koltay: Hungarian fellows at the Kent State University (51).

Cikkeink szerzői

Bátonyi Viola, az OSZK osztályvezetője; *Berke Barnabásné*, az OSZK főosztályvezetője; *Celler Zsuzsanna*, az OSZK munkatársa; *Gyurgyák János*, a Századvég Kiadó igazgatója; *Hanák Gábor*, az OSZK főosztályvezetője; *Koltay Tibor*, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárának igazgatója; *Pallósiné Toldi Márta*, a Szombathelyi Megyei Könyvtár igazgatója; *Pápayné Kemenczey Judit*, a Szolnok Megyei Könyvtár ny. igazgatója; *Poprády Géza*, az OSZK főigazgatója; *Skaliczki Judit*, az OSZK KMK osztályvezetője; *Szabó István* filmrendező; *Tóth Gyula*, a BDTF tanszékvezető tanára; *Vajda Kornél*, a 3K munkatársa; *Vida István*, az Igazságügyi Minisztérium főtanácsosa

Szerkesztőbizottság:

Tóthné Környei Márta elnök
Domsa Károlyné, Maurer Péter,
Poprády Géza, Sóron László

A szerkesztőség tagjai:

Bereczky László főszerkesztő
Bajai Mária tervezőszerkesztő
Vajda Kornél olvasószerkesztő

A szerkesztőség címe: 1054 Bp., Hold u. 6. – Telefon: 153-3763

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Poprády Géza**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdaüzemében

Felelős vezető: **Burány Tamás**

Terjedelem: 6,7 A/5 kiadói iv. Munkaszám: 94.258

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 1488, 1/2 évre 744 forint. Egy szám ára 124 forint

HU-ISSN 1216-6804

Történetiség és könyvtár

Ember- és programpróbáló, évtizedes rekordokat döntögető kánikulában került sor az MKE XXVI. Vándorgyűlésére, a városi létének 750. évfordulóját ünneplő Körmenten. A rendezők, szervezők, a programokért felelősek emberfeletti munkát végeztek: nemcsak a kánikula miatt. A Vándorgyűlés résztvevőinek száma is rekorddöntögető volt ugyanis. A csodaszép, igazán nyugatias, nyugat-európaias kisvárost több mint 750 regisztrált vándorgyűlésező kereste fel, feltehetően sokáig emlékezetes módon dűlva fel annak nyugalma. A hatalmas tömeget elhelyezni, mozgását mederben tartani, a kijelölt menetrendet csorbítás-csorbulás nélkül végigfuttatni, nos ez valóban hatalmas teljesítmény, amely hálára is, csodálatra is hív mindenkit.

A Vándorgyűlésnek, miként az előzőnek is, igen határozott, lényegében a legapróbb mozzanatokig elhatoló, azokat keretbe is fogó, menetüket kijelölő témája volt: történetiség és könyvtár korrelatívumairól, összefüggéseiről, egymást kölcsönösen reflektáló mozzanatairól volt szó Körmenten, korántsem csupán a plenáris ülés parádés nagyelőadásaiban, de a szekció- és egyéb ülések vitáin, beszélgetésein is. A nagy, központi téma meg- és jelenléte azonban korántsem tette monolitikussá a Vándorgyűlést. Gazdagon tagolt, sokféleképp artikulált találkozó volt a körmenti. Felhasználva a korábbi vándorgyűlések hozadékait, volt a Vándorgyűlésen információtechnikai kiállítás (*Maurer Péter*, az MKE tanácsának elnöke nyitotta meg), szakmai konzultáció az MKE tevékenységéről, fogadás az egyesület tisztségviselőinek, regionális tanácskozás, különböző találkozók (megyei vagy városi lapot kiadó, szerkesztő, támogató könyvtárosok összejövele, a könyvtári szaksajtó, a könyvtári híradók és hírlevelek szerkesztőinek beszélgetése, a külföldi könyvtárosegyesületek képviselőinek találkozója az érdekeltekkel, könyvtárosképző intézmények oktatóinak és hallgatóinak eszmecsereje stb.), és persze kirándulások, tapasztalatcsere is.

A plenáris ülés, amelyre a Vándorgyűlés második napjának délutánján került sor, mindenképpen az eseménysorozat középpontjában állott. Megkezdésére már mindenki megérkezett, előadásaira mindenki kíváncsi volt. A rendhagyó ezúttal az volt, hogy nem a főelőadás volt a főelőadás. *Engel Pál*, akinek neve a nemzetközi történettudomány vezető nagyjainak fülében is ismerősen cseng, aki nemcsak hivatalánál (az MTA Történettudományi Intézetének főigazgató-helyettese), de közkézen forgó tudós munkái révén is legnagyobb történészeink közé tartozik, nem volt hajlandó „tudós” előadást tartani. Mint mondotta, ő medievista, márpedig egy középkorkutató legfeljebb azt mondhatja a könyvtárakról, hogy ilyenek a középkorban igen kevesen voltak, azok legtöbbjét is felgyújtották. Arról beszélt hát, pazar szellemességgel és ironiával, hogy miként kapcsolódott nála, az ő életében könyvtár és történelem (huszonegy esztendeig volt főhivatású könyvtáros Engel Pál). A derűtséget, jóleső kacagást sűrűn keltő előadás semmiben sem hasonlított az akadémikusoktól megszokott nagyreferátumokhoz. Hogy azonban nemcsak szubjektív beszámoló, az egyéni életút sajátos szemszög-

ből való felidézése volt, azt az is igazolhatja, hogy igen fontos passzusok hangzottak el benne olyan nagykönyvtárakról, mint az Egyetemi Könyvtár és az OSZK, olyan problémákról, mint a katalogizálás és állományellenőrzés, olyan személyiségekről, mint Kovács Máté, Domanovszky Ákos vagy Mátrai László, olyan szakmai titkokról, mint egy kis szakkönyvtár (a postáérról volt szó) vezető-sének rejtelmei stb.

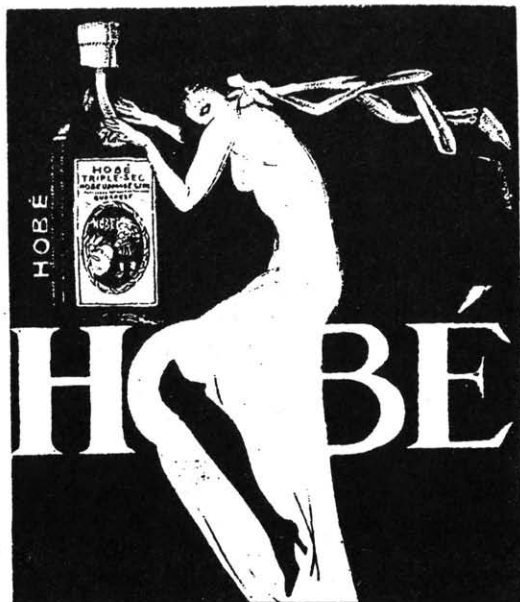
A főelőadást tehát azok tartották, akik Engel Pál után következtek, minde- nekelőtt Tóth Gyula, akinek magisztrális értekezését (*Könyvtár a történelemben – történetiség a könyvtárosi gondolkodásban*) közvetlenül e beszámoló után talál- hatja meg az olvasó, vagy Hanák Gábor, aki a jelenkorkutatás nem hagyományos információhordozóiról szólt, egyszerre adva beszámolót az OSZK történeti interjúk videotárának munkálkodásáról és az oral history oly szövevényes proble- matikájáról (az ő előadása is e számunkban olvasható). Szorosan csatlakoztak a Vándorgyűlés főtémájához, annak különböző aspektusait emelve ki, a plenáris ülés többi szereplői: Kardos József (*A történeti látásmód kialakítása az oktatási folyamatban*), Gyimesi Endre (*Helytörténeti kutatás közgyűjteményeinkben*).

A plenáris ülést – másnap – a szekciókban és egyletekben (Audiovizuális Szekció, Gyermekkönyvtáros Szekció, Könyvtárostanárok Szervezete és Bibliogr- áfiai Szekció, Közkönyvtári Egylet, Múzeumi és Művészeti Gyűjtemények Szek- ciója, Műszaki Szekció és Mezőgazdasági Szekció, Olvasószolgálati Szekció, Tár- sadalomtudományi Szekció, Zenei Könyvtárosok Szervezete) folyó ülések, ta- nácskozások követték. A szokásos, jól bevált módon megszervezett üléseken re- ferátumok és korreferátumok, viták és reflexiók, valamint persze elnöki össze- foglalók-méltatások hangzottak el, a résztvevőket aggállal legfeljebb az tölthet- te el, hogy ki-ki csak egy ülésen vehetett részt, és aztán furdalhatta a lélek, vajon nem lett volna-e (még) jobb, ha egy másikat választ az információkkal egyébként korántsem spóroló programfüzetből. (Persze voltak vándormadarak is, *Poprády Géza* és *Sóron László* például sok kevésbé rutinos előadót dermesztettek meg itt

is, ott is hirtelen megjelenésükkel, a szinte észrevétlenné-szerénnyé álcázott felbukkanás ellenére is belőlük áradó tekintély okán.)

A 3K régi szokása, hogy a vándorgyűlésekről lehetőleg egy szám keretén belül számol be, jóllehet el-elmaradozó cikkek, előadások üstökösfarka sokáig szokta kísérni ezt az összefoglaló számot. Idén úgy döntött a szerkesztőbizottság, hogy nem szükséges összevární az ilyen-olyan okokból késő előadásszövegeket, a szekciók elnökeinek beszámolóit stb. Tekintettel arra is, hogy a Vándorgyűlésen elhangzottak jó része önmagában is kiválóan megállja a helyét, hogy a Vándorgyűlés levegőjét összegyűjtésük és (nagyjából való) együttközlésük sem adhatná vissza, a 3K-ban kisebb-nagyobb cseppenként fogjuk közölni a gyűlés hozadékát: az előadásokat is, a viták összefoglalóit is. A közeljövőben tehát minden számunk fog tartalmazni valamit a Vándorgyűlés anyagából, ám egyik számunk sem lesz Vándorgyűlés-különszám.

E különszám nélkül az olvasó becsületszóra lenne kénytelen elhinni e sorok szerzőjének, hogy igen nagy jelentőségű, pazar szellemi hozadékú volt a körmen-di Vándorgyűlés, ám nem kell e tanúsággal beérnie, sőt meg sem kell várnia, amíg apránként megjelenik a (csaknem) teljes anyag. 750-en voltunk Körmen-den, mi sem valószínűbb tehát, mint hogy mára már az ország minden könyvtárában személyes beszámolóknak hihet a tamáskodó. Említettem, hogy volt a Vándor-gyűlésen könyvtáros hallgatók találkozója is. E főiskolai hallgatók azonban nem-csak egymással és oktatóikkal cseréltek eszmét, karitatív tevékenységet is végeztek: a körmen-di pályaudvaron várták, a tethelyre kísérték a különböző idő-pontokban érkezőket. A fáradt és legtöbbször nem éppen főiskolás-korú könyv-tárosoknak kedves és feldobó élmény volt ez, az egyik főiskolás kislány viszont úgy nyilatkozott professzorának az egyik kísérési akció után: Tanár úr, képzelje, csupa kötelező olvasmányt kísértem idáig. Nos, e kötelező olvasmányt szerzők

ezúttal is kötelező olvasmányokat produkáltak. Hála nekik, és hála és köszönet mindazoknak, akik vállalták a Vándorgyűlés megrendezését: a Körmenyi Városi Könyvtár frissen kinevezett és épp most nyugdíjba ment igazgatóinak (mint ismeretes, *Vizi László* e Vándorgyűléssel búcsúzott a hivatalosan aktív könyvtároskodástól), a Vas Megyei Könyvtár igazgatójának, aki – éppen nem mellesleg szólva – a messze legjobb ülésvezető elnöknek bizonyult a nehéz mezőnyben, valamint a neves és névtelen rendezőknek, segítőknek, támogatóknak, szervezőknek.

Vajda Kornél

Könyvtár a történelemben – történetiség a könyvtárosi gondolkodásban

„Minden kor újraértelmezi a történelmet” – mondta *Benda Kálmán* 1994. januárjában egy rádiós beszélgetésben, így summázva egy tiszteletreméltó súlyú, hosszú történészi tevékenység tapasztalatait. Hozzátette: a történész saját kora nézőpontjából keresi a választ, más tényezőkre helyezi a hangsúlyt, más kérdések foglalkoztatják, mint elődeit. Nem kétséges, hogy vándorgyűlésünkön a könyvtárak és a történelem szembesítése nagyon is a mai és holnapi gondjainkra keresi a választ. Nem vitás, hogy az alábbi néhány gondolattörödéket ugyancsak mai helyzetünkben fakadó tényezők motiválják.

*

Természetesen nem itt és most lehet elvégezni a hazai könyvtártörténeti kutatás és -szakirodalom áttekintését és értékelését, mégis ki kell mondani, hogy tisztes múltbeli törekvései, részeredményei – újabban néhány igen imponáló intézménytörténeti monográfia – ellenére a hazai könyvtárak történetének feldolgozása rendkívül hiányos, ebből következően átfogó kézikönyvünk nincs. Hozzátehetjük: ismereteinket kiegészíthetik, adalékokkal bővíthetik, sőt számos kérdés újraértékeléséhez új szempontokat, megközelítési támpontokat kínálnak olyan társadalomtudományok eredményei, mint pl. a történeti szociológia, kommunikációtörténet stb.

A könyvtártörténeti kutatásoknak kutatóhelyük nincs, még a nagykönyvtárakban és az oktatási műhelyekben is összeszűkültek a korábbi és amúgy is szerény lehetőségek. Némi túlzással: a könyvtártörténet művelése lassanként pusztá hobbivá, nyugdíjas foglalatossággá vált. (Némi reménysugarat talán az ilyenirányú posztgraduális képzés indítása és a résztvevők munkája csillanthat fel!) Ugyanakkor szükséges kimondani: a nem ritkán túlzottan történetiséggel vádolt képzés mellett és ellenére a gyakorlatban a szakmai ismeretekben sokszor hiányosnak bizonyul az elődök eredményeinek és/vagy kudarcainak ismerete; megkopott a szakmai identitástudat, a hétköznapi gyakorlatából mintha hiányozna a történeti gondolkodásmód.

Pedig éppen az elmúlt évtizedek – gyakran szakmánktól független – tudományos eredményei igazolták, hogy a könyvtár egyidős az írásbeliséggel, s ilymódon részese a civilizációnak. S ha a beszéd embervoltunk immanens tényezője, akkor az ismereteit írásban rögzítő ember (történelmileg azonnal) bizonyára nem véletlenül érezte szükségesnek, hogy tudásának tárgyasult produktumait összegyűjtse, felhalmozza, rendszerezze és bármikor felhasználhatóvá tegye. A könyvtárak története éppen azt igazolja, hogy a könyvtárnak eme sajátos és a társadalmi gyakorlat más kulturális képződményeitől megkülönböztető jegyei már a legelső pillanattól érvényesültek és mindmostanáig megtalálhatók – noha a dokumentumok jellemzői eltértek egymástól, rögzítéstechnikájuk és anyaguk változott és sokasodott, az eszközök és módszerek módosultak, de a lényeg nem változott. Ebből következik egy tanulság: a könyvtárak addig élnek és lesz rájuk szükség, amíg ezt az emberarcukat őrzik, az egyén igényeit személyreszóló szolgáltatásokkal képesek lesznek kielégíteni.

*

A mindenkori könyvtárak kétségkívül az emberi kommunikáció, információ változó mértékű, történelmi koronként eltérő jelentőségű részhalmozát képezték. Azzal pedig, hogy a különböző korszakok különböző módon keletkezett dokumentumait összegyűjtötték, rendszerezték és megőrizték, a bennük foglalt tudásanyag átadásával hozzájárultak új ismeretek keletkezéséhez, nos ezzel bizonyonnal hozzájárultak az emberiség, egy-egy régió, ország, település stb. legfontosabb viszonyainak, fejlődésének és fejlettségének változásaihoz, alakulásához. Könyvtártörténetírásunk egyetemesen és főleg idehaza pontosan azzal adós, hogy ezt az általában és teoretikusan igaznak tűnő megállapítást konkretizálja és részletekbe menően is igazolja vagy cáfolja. Vagyis a mindenkori könyvtárak bemutatása és leírása mellett feltegye azokat a kérdéseket, melyek arra keresik a választ, hogy adott történelmi pillanatokban a könyvtárak a bennük felhalmozott tudásanyag közvetítésével és szétsugárzásával hozzájárultak-e és miként a társadalmak formálásához? Valós okok igazolják-e azt, hogy az Ókori Kelet,

Görögország és a Római Birodalom, az arab világ és az iszlám, majd a középkori virágkor, a humanizmus és reneszánsz, a polgárosodó Anglia és Németalföld, majd a 18-19. századi Franciaország, Egyesült Államok és Németország, vagy éppen jelenkorunk legfejlettebb gócpontjainak létrejöttében szerepük van a könyvtáraknak, avagy véletlen, hogy éppen ezekben az időpontokban és helyeken találjuk meg a könyvtári progressziót és a legfejlettebb könyvtárügyet; vagy éppen kölcsönhatásról van szó, s ez a kölcsönhatás már a könyvtárak rangemelésé is, hiszen jelzi történelmi szerepüket.

*

Ha elfogadjuk a kommunikációtörténet azon tanítását, hogy az emberré váláshoz a beszéd kialakulása kellett, akkor az emberi társadalom és közösség (civilizáció) létrejöttéhez a megszerkesztett tudásismeret rögzítése volt elengedhetetlen, s ezzel egyenrangúan fontos a megőrzés és felhalmozás. Vagyis az írásbeliséggel egyidős a könyvtári dokumentumok keletkezése, melyeket meg kell őrizni és megőrzésüket össze kell kapcsolni rendszerezésükkel, hozzáférhetőségük-visszakereshetőségük biztosításával – ezt az első pillanattól világosan tudták elődeink. Így születtek az első táruk, köztük a könyvtárak. Ilymódon évezredek átívelően az intézmények közül elsősorban a könyvtárak egyidősek az emberiség történetével, tehát az emberiség tudatos korszaka és a könyvtár, a történelem és a könyvtár egymástól elválaszthatatlanok. Tudták ezt a mindenkori szembenállók, s ezért gondolták, hogy az ellenfél könyvtárának megszerzése vagy elpusztítása egyúttal annak – történelmének és azonosságának – elpusztítását vagy magukhoz ragadását is jelentheti. Pusztították tehát a könyvtárat a történelem viharai, a pogány könyvtárakat a keresztények, a katolikusokat a protestánsok, a keresztényeket az ateisták. Szerencsére nemcsak pusztították, de maguknak meg is szerezték, ezért a könyvtár mint fénymadár mindig újjászületett: más és más formában, de a lényegét illetően azonos módon. Változhatott a dokumentumok anyaga (agyagtábla és papirusz, pergamen és papír, celluloid szalag és mágneslemez), formátuma és élettartama, változhatott a könyvtár elnevezése, az örök kihívás az volt, hogy mit kezd a mind rohamosabban növekvő dokumentum- és ismeretanyaggal, minden korszak könyvtárosa küszködött könyvtára befogadóképességének elégtelenségével. Így voltak ezzel Mátyás király könyvtárosai éppen úgy, mint Gabriel Naudé vagy Leibniz, illetve a 19. század könyvtárosai, vagy éppen korunké. Azonban az emberiségnek szüksége volt, van és lesz a kollektív emlékezetre az egyéni befogadóképesség és főleg a tudásaktivizálás képességének elégtelensége miatt, de szüksége van rá lelkiismerete és mindenkori újrabuzdító volta miatt is. A történelem igazolta, hogy a mindenkori hamis próféták jövendölése rendre igaztalannak bizonyult, mert amíg a könyvtár őshivatását teljesíti az emberek számára, addig mindig meg is találja a technika és az információhordozók új kihívására is a választ, s azok nem sírásói, hanem segítői lesznek feladata teljesítésében.

*

A hatalom és a demokrácia csatája és küzdelme az évezredek során a könyv-

HEISLER és KÓZOL

kő- és könyvnyomdai műintézet

Budapest, II. ker., Várkert-rakpart I. sz.

Elvállalnak minden e szakmába vágó munkákat: Térképeket, diszokleveleket, terveket, autografiai sokszorosításokat folyó- és hírlapokat, könyveket, körleveleket, meghívókat, étlapokat, falragaszokat táncrendeket, stb. a legmodernebb kivitelben.

TELEFON H2-77.

tárban és könyvtár által is zajlott. A hatalom mindig ellenőrizni akarta a tudást, ezért a könyvtárakat is kezében tartani, vagy legalább azt szabályozni, milyen dokumentumokat tarthatnak. Ezért lett az első könyvtárak egyike (sokáig és sokszor egyetlenje!) az uralkodói könyvtár, ezért akart mindent összegyűjteni könyvtárában Assurbanipal, ezért voltak a tiltójegyzékek és a cenzúra, ezért kellett az egyházi előljárók engedélye ahhoz, mit olvashat az alsópapság (ld. Eco középkori kolostori könyvtárát!), ezért kellett a 18–19. sz. fordulóján a budapesti egyetemi könyvtárigazgatónak az egyetemi tanáccsal, gyakran a helytartótanáccsal, sőt volt úgy, hogy az uralkodóval engedélyeztetni, mit szerezhethet be. Meglehet, hogy ezért akartak és csináltak a mindenkori diktatúrák központosított könyvtárrendszert Lenintől a tanácsköztársaságon át a hitleri birodalomig és a II. világháború utánig, s ezért kezdte minden új hatalom és főleg diktatúra az előző rezsim könyveinek könyvtárakból való kivonásával, könyvégetéssel. Talán ezért volt elég a hatalom számára a 19. századig, ha a lakosság döntő többségének csak „kétkönyves” (biblia és kalendárium) házikönyvtár állt rendelkezésére, vagy ezért akarta Lenin tudni, kit kell lecsukani, ha a propagandaanyagok időben nem jutnak el minden könyvtárba.

Meglehet ezért akarják a tömegkommunikációs rendszerek uralni a politikát, a hatalom pedig a tömegkommunikációt és ezáltal az embereket, s ezért jönendők a tömegkommunikáció urai ismételten a könyvtárak végét.

Mert fordítva is áll! A könyvtárak nagysága az ókorban, majd növekedése a polgárosodó Európában, a reneszánsz és humanizmus idején, de főleg a felvilágosodás korától a szellemi életre is élénk fényt vet: a könyvtárak számának gyarapodása és méreteinek növekedése a demokratizálódás jele, csakúgy mint a hozzáférhetőség, a nyilvánosság fokozódása. A nagy állomány fogalma egybekapcsolódik a nyilvános könyvtár eszméjével – írta 1937-ben *Fitz József* – vagyis az ókori könyvtárak nagyságából ítélve feltételezhetjük, hogy a könyvtárak nyilvánosak voltak, minthogy önmagában a nagy állomány csupán meddő gyűjtemény, holt anyag lenne. Így elveszne a könyv és a könyvtár igazi célja, a használat. A nagy állomány sok írástudót, sok olvasni tudót: azaz általános műveltséget tételez fel. Az ókori könyvtáraktól kezdve megfigyelhetjük a megőrzés és felhalmozás mellett a lehető többdimenziójú visszakeresés megteremtésére való törekvést, csak-

úgy mint azt – persze koronként más és más megoldást választva! –, hogy a könyvtár kezdettől immanens vonása együvé szervezni az azonos vagy rokontémájú dokumentumokat. Az ókortól többször volt gyakorlat például, hogy egy térben található az azonos témára/tárgykörre vonatkozó, gyakran eltérő nézeteket valló, az ellenfél nézeteit is megmutató irodalmak. S ez folytatódott később s ez is bizonyítja, a könyvtártörténet arra is tanít, hogy a könyvtár nem pusztán a könyvek halmaza, az egyes dokumentumok matematikai összege, ott nemcsak egyes műveket, hanem a témát, a gondolatok összegét, sokféleségét lehet tanulmányozni. Ebből viszont az is következik, hogy ha a jelen és jövő kérdése a tudás, a gondolkodás megváltoztatása, mégpedig a sokoldalú információhoz való hozzájutás és feldolgozás megtanulásával, akkor az könyvtárak nélkül nem megy. De a demokrácia kulcskérdése az is: a központilag manipulált információkkal csak az összes lehetséges ismeretek (legalábbis elvileg) nyújtani képes könyvtári és információs (világ)rendszerekkel lehet szembeszállni, s a mindent és mindenkit ellenőrizni szándékozó egypártiságra törekvést – többek között – csak így lehet ellensúlyozni. Ezért a mindenkori rendszerek fokmérője és minősítése is egyúttal, hogy mit akartak és tettek a könyvtárakért és a könyvtárakkal. Ezért vallotta már Wilson, a chicagói könyvtáros iskola egykori vezetője: a könyvtárfilozófia lényege az, hogy a könyvtár a felnőttek iskolántúli iskolája és egyúttal a demokrácia legfőbb támasza, mert amíg az emberek egyike megveheti a másikat tudatlanságáért, addig nem lehet szó demokráciáról.

*

Paul Ludwig és Fritz Milkau – jeles német könyvtárosok – szinte egyazon szavakkal fogalmazták meg a könyvtár lényegét úgy, hogy az összegyűjtötte a múlt és jelen könyveit (irodalmi termékeit, dokumentumait) a jelen használatára és megőrzi a jövő számára. Vagyis a könyvtárnak egyenrangúan kettős feladata van: a megőrzés és a használat. Ebben az értelemben tehát a könyvtár maga a kontinuitás; benne különböző korok egyesülnek, egymásra rakódnak és egymásra hatnak. A könyvtár olyan, mint az a bizonyos kubai indián ételféleség, melyet néhány féle nyersanyagból elkezdenek főzni, rendszeresen esznek belőle, de teljesen el nem fogyasztanak, hanem mindennap újabb és újabb hozzávalókkal kiegészítik és újra felfőzik, s ezáltal az mind ízletesebbé, dúsabbá válik. Ezért becses minden könyvtár számára a régi dokumentum és az elődök munkája, s rendesen mindenik ott folytatja, ahol azok abbahagyták. A különböző korok egymásra rakódását, történetiségét fejezi ki az egyik Ranganathan-i törvény is, miszerint a könyvtár növekvő (tegyük hozzá: soha be nem fejezett) szervezet, sőt élő(vé) tett organizmus. Ettől csak a reneszánsz idején hitték, hogy lehetséges eltérni, lehet a könyvtár befejezett, s elegendő, ha minden tudományt és a tudományok összességét a fontosabb művekből egy-egy reprezentálja. Ezért kellett ezt mihamarabb felváltani az enciklopédikus könyvtáreszménnyel, melyben már benne van a Naudé- és Leibniz-féle gondolat, hogy minden tudományból a legfontosabb művek mellett birtokolja a könyveket eredeti nyelven és fordításban, de hozzá kell rendelni a kommentárokat és kézikönyveket, még az „eretnek” irodalmat is; a ritkaság és az újabb mű azonos elbírálást kapjon.

A mindenkori könyvtáros szembe találta magát a mindent vagy az értékeset

dilemmájával, s a hivatalból polihisztor könyvtáros gyakran szigorúan ítelt, s az érték gyűjtésére és őrzésére törekedve kizárta egyszer pl. a vallás- és erkölcsellenes műveket, máskor a ponyvát és az iskolakönyveket stb. Tudatában volt tudománymentő feladatának és azt vizsgálta, hogy a kezébe kerülő mű megérdemli-e a megőrzést az utókor számára. De vajon felbecsülhető-e az a kár, ami az utókort érte pl. a régi kalendáriumok, iskoladrámák és népies elbeszélések minősített könyvek kihagyásával, vagy a még csak zsenge változatban, gyakran újdonságával tudományellenesnek ítelt, ámde később az embrionális állapoton túljutva nagyszerű gondolatokat szülő, de hajdan méltatlannak gondolt írásművek kizárásával?

Kétségtelen: a könyvtáros a mindenkori alapító és tulajdonos céljai szerint selejtezett, ha rákényszerült – függetlenül a hordozótól. Ez volt az önellátó könyvtár. Később a munkamegosztás és a modern közlekedési eszközök és a távolságot legyőző technikák már csökkentették a gondot, ha valamely dokumentum hiányzott a könyvtárból. Ezért már egyre inkább az összes könyvtáros kollektív felelősségéről lehet beszélni a tudáskincs és ismeretanyag felkutatásában és megőrzésében. A folyamat ma is tart, mindenki a maga helyén felelős a kiválasztásért és a megőrzésért. Képletesen ma is és mindenkor igaz lesz *Richard of Bury* méltatása a ferences könyvtárak gazdagságáról, akik „a legmesszemenő szegénység közepette a tudomány legértékesebb kincseit halmozták fel”, vagy *Umberto Eco* hősenek figyelmeztetése: „A könyvek gyakorta szólnak más könyvekről. Egy-egy ártatlan könyv sokszor olyan, mint a mag, mely egy másik, veszedelmes könyv lapjain szökken szárba, vagy fordítva: keserű gyökerének édes gyü-

mölcse... Most rádöbbsentem, hogy a könyvek nemritkán könyvekről szólnak, vagyis olyan, mintha egymással váltanának szót... Hosszú-hosszú, évszázados pusmogás, pergamen és pergamen közötti, nesztelen párbeszédnek helyszíne volt tehát (a könyvtár), egyetlen ember eszével kordában tarthatatlan erők foglalata, sok-sok emberész kisugárzása titkok, egykori gazdájuk, vagy közvetítőjük halálát túlélő kincsek tárháza.”

Figyelemreméltó, hogy (Varrótól napjainkig) a könyvtári és a könyvtárról gondolkodók, a könyvtári munka elméleti alapjaival viaskodók egyfelől a történeti tapasztalatokban, másfelől a mindmáig láthatatlan méretűnek érzett dokumentumtömeg legyőzése, egybegyűrése és használhatóvá tétele kérdésében találták meg a hivatás archimedesi pontját, s a megoldást a történeti, és empirikus tapasztalatok, meg a korabeli technika és szervezési eszközök kínálták. Ezért súlyos tévedés a könyvtárosképzés és a könyvtáros tudásanyagából kitagadni a történeti felkészültséget. Kovács Máté és Köhalmi Béla már 1958-ban hangsúlyozták, hogy „nem az egyetem hagyományos igényessége, vagy a könyvtáros szak tudományos rangja teszi szükségessé a könyv- és könyvtári kultúra elméleti és történeti problémáinak tudományos vizsgálatát és oktatását, hanem a színvonalas gyakorlati szakemberképzés kívánja meg a tudományos alapvetést.” Világosan kell látni, hogy a történetiség nem lehet öncélú múltbaforulás vagy éppen menekülés, hanem mindenki csak úgy tudja a múltat értően szolgálni, ha látja és érti helyét és szerepét abban a nagy folyamatban, amit a könyvtár, és személyesen minden egyes könyvtáros az emberiség mindennapjaiban betölt. Minden könyvtár egyfelől az összes könyvtár bázisán és keretében, másfelől saját múltján és előzményein építkezik, s az egyszerre ad szilárd fogódzót és persze kötöttséget és felelősséget is. A történetiség, a történeti gondolkodás a kötőanyag a könyvtár tevékenységében és a könyvtáros napi munkájában. Minden könyvtár, akár van saját múltja, akár újonnan létesítették, mindig a törzsfelődés bázisára alapozott és rá építhetett. Ezt az enyhét és biztonságot adó, mindenkor barátian körülölelő árnyékot kár lenne kiiktatni fejünk fölül. Bizonytalán igaz az a könyvtárosok szerepét kiemelő mondás, miszerint „egy-egy intézmény jövője munkatársai múltjának (értsd felkészültségének is) a függvénye”. Egy-egy könyvtár mai helyzete és jövője nagy mértékben függ a múlt tapasztalatainak felhasználásán, ezért azok megismerése mindenki számára nemcsak kötelező, de jól felfogott érdek is. Ezért hát nemcsak hiba általában a múltat nem ismerni, de bűnös mulasztás minden egyes könyvtár részéről, ha története feldolgozatlan, ha annak forrásait elmulasztja az utókor számára rendben megőrizni és átadni. Itt az ideje – ha még lehet! – a gyakran évtizedes mulasztásokat bepótolni.

Ugyanúgy fontos, hogy egy-egy könyvtár dolgozói ismerjék intézményük múltját: minden pálya- és munkakezdő azzal kezdje és naponta szembesüljön azzal, hogy tudja és ismeri, az a könyvtár hogyan jött létre, miként épült az állománya, miként rakódott egymásra és változott, milyen szolgáltatásokat nyújtott, mivel próbálkoztak az elődök, miben bizonyultak sikertelennek stb. mert nélkülül – mint tapasztalhatjuk gyakran – megvalósulhat a filozófiai képtelenség: többször is sikerül beelépni ugyanabba a pocsolóba.

De ne felejtjük azt se, hogy a könyvtárak évezredes fennmaradása a mindenkori könyvtárosok: könyvtári teoretikusok és az aprómunkát elvégző munkatársak felkészült és alázatos, szorgalmas és nagyszerű munkájának révén valósult meg. Tiszteljük, tárjuk fel, és ismerjük meg minden figyelemreméltó elődünk munkáját. Lássuk meg azt is, hogy az érdemi könyvtárakat mindenkor a legkiválóbb szaktudósok vezették: a könyvtár méreteitől függően az ókorban és az újkortól már főhivatásként, a korábbiakat és közbülső időszakban legfeljebb más tevékenységük mellett – merthogy a dokumentumok kiválasztásától azok beszerzésén át a visszakeresésig és rendelkezésre bocsátásáig tudományok/dokumentumok között jártas emberek képesek a munkát elvégezni!

Dr. Tóth Gyula

Nem hagyományos információhordozók a jelenkor-kutatásban

Tisztelt Vándorgyűlés, tisztelt hallgatóim!

Elsőül is a kissé tudálékosra és *terjedelmében* túlságosan szélesre sikeredett cím riasztó hatásán kell túlesnünk. Mert mit is értsünk *nem hagyományos* információhordozón? Természetesen mindent, ami századunk utolsó évtizedeinek elektronikus rögzítésű terméke, ami nem könyv, kiadvány, irat. Különös határhelyzetet foglal el a fotó-, fényképgyűjtemény, de a tanácskozás más előadásai az e körbe tartozó gyűjtemények kérdéseivel behatóan foglalkoznak, így én most erről nem szólok.

Ez alkalommal a kép és a hang folyamatos rögzítésével készülő felvételeket vesszük sorra, a gyűjtés és felhasználás szemszögéből. Az előadás címe tartalmazza a *jelenkor-kutatás* diszciplinát is, azonban a jelenkor-kutatás kérdéseit, ennek beható tárgyalását meg kell hagynunk a tudomány művelőinek, hiszen a válasz sokkal szerteágazóbb, minthogy szét ne feszítené ez előadás kereteit.

Engedjék meg mégis, hogy néhány általános megjegyzést tegyek. Annak a kutatónak, aki a források egészének birtokában akarja művelni mesterségét – így a század utolsó éveire érkezvén –, figyelembe kell venni a totalitás jegyében a forrásbázis bővülését, átalakulását. Tudom, hogy az információrobbanásnak nevezett jelenség nem változtathatja meg a tudósi alapállást, de elrejtheti a történész szeme elől a legkirívóbb tényeket is. És tudomásul kell vennünk, hogy a fogalom – *információrobbanás* – mindennapos közhely, ettől még sajnós, vagy nem sajnós, de igaz.

Ömlése a papírnak, a lemeznek, a mozgóképnek, nem csak feltárja, hanem eltüntetheti a fontos adatokat.

Tudom, hogy frivol a gondolat, de majdhogynem szerencsés kornak nevezhetjük azt az időt, amikor az adatok jó része elpusztult, vagy kisebbik hányada ismert, és a *még megismerhető* vadászmezőkön portyázhatott a történetíró szabadcsapat. Ma a mindennapok információs szemete takarja el szemünk elől a fontos mozzanatot. *Kosáry Domokos* mondja egy helyütt: „a történelem totális, vagyis

magyarul, ami a társadalom és az egész emberiség életében ma végbemegy, mindazt holnapra vagy már ma estére, mindenestül, minden részletével és részével együtt, tartozzék az a technika, a jog vagy a művészet körébe, elnyeli, mint nagy Moloch, a történelem”.

Kedves Kollégáim! Úgy gondolom, a mindennapok zubogásából *vissza kell hódítanunk* a tényeket. A Molochtól való *visszahódítás* mozzanata, ez a történettudós művészete. Csak így lehet megrajzolni a fontos erővonalakat. Mindezeket csak azért említettem, mert meggyőződésem, hogy a forrásbázis észrevétlen átrendeződéséből adódó nehézségek csak instrumentálisan teszik mássá a munkát, a lényegét illetően semmi nem változik.

Ezen megszorításokkal értendő mindaz, amit a következőkben filmről, videóról, mint forrásról mondani szándékozom.

Az 1960-as évektől adódott lehetőség hosszú interjúk készítésére, 16 mm-es filmre, és a felvételeket meg is őrizték. Itt elsől is – a Századunk sorozat kapcsán – *Bokor Péter* tevékenységét kell említenem, ahol immáron 25 évvel ezelőtt magam is fiatal „slapajként” dolgoztam. Ebben a műhelyben *Kádár Gyulától Szakasits Árpádig*, századunk tanúi történeti emlékezéseket mondtak, és miközben beillesztettük ezeknek részleteit az aktuális televíziós műsor darabjába, a teljes interjút eltettük a jövő számára.

A következő évtizedekben, szinte bűvópataként, ez a munka mindvégig folytatódott megtűrve, de miután többletmunkát okozott a tekercsek őrizgetése, némi neheztelések közepette. Tény, hogy mindezen anyagok ma, pontosabban a közelmúltban kerültek elő különböző raktárak mélyéből, szekrényfiókból, és legnagyobb részük még megmenthető állapotban van technikailag, hiszen felmérhetetlen kincseket tartalmaznak az elmúlt évtizedek tanúiról.

Rendszeres munkát, olyan interjúkat, amikor is a szemtanú az életút teljességére koncentrálhat, és így századunk tanúja lehet, 1985-től az Országos Széchényi Könyvtárban, a Történeti Interjúk Videótárában készítünk. Ezek az interjúk broadcast minőségben, magyarul televíziózásra alkalmas felvételekként készültek, épp ezért igen költségesek. Ezt a programot külön forrásból, pályázatok forrintjaiból, és ezt átváltva, a Soros Alapítvány dollárjaiból működtettük.

Már a Széchényi Könyvtárban 1797 órányi interjút őrzünk. Ez a mennyiség évente mintegy 200 órával gyarapszik. Tehát a könyvtár videótárában 91 kérdező által kért, 274 alannyal készített életút interjú, szemtanúfelvételt készítettünk, ennek terjedelme 1564 óra. A másol, elsősorban televízióban, filmstúdiókban készített hosszú interjúkból mintegy 250 órát gyűjtöttünk, és ezekben a más műhelyekben készített interjú 68 kérdező készítése.

Az adatok terjedelemre, interjúra és kérdezőre bontása alkalmas arra, hogy szembetűnjék: az Országos Széchényi Könyvtár Történeti Interjúk Videótára befogadó jellegű intézmény, ahová kutató szakemberek jönnek el és – idődjelben szólva – „kézenfogva” hozzák interjúalányaikat, és mi biztosítjuk a felvételt, az anyag legépelését, feldolgozását és tárolását, és a három szereplő, az alany, a kérdező és a tár együtt határozza meg a kutathatóság szempontjait. Ennek a munkának a befejező mozzanata, hogy amikor a döntés a szabad kutatás, akkor egy másolat a könyvtár Különgyűjteményi főosztályának (hetedik emeleten lévő) jól felszerelt kutatójába kerül, ahol számos videómegtekintő áll a kutatók ren-

delkezésére, és az anyagok adatai bekerülnek a könyvtár egységes információs rendszerébe.

Munkánkat az első előtti pillanattól kezdve önként vállalt felügyelők felügyelik, mondhatnánk kuratórium, de akkor még se híre, se hamva nem volt az alapítványnak, melynek elnöke Kosáry Domokos és kezdetben tagjai *Ránki György, Juhász Gyula, Vásárhelyi Miklós* voltak. Azóta, nemcsak az eltávozottak okán, a kuratórium kiegészült, és a fent említettekén kívül a következőkből áll: *Gyürey Vera* a Magyar Filmintézet, *Poprády Géza* az Országos Széchényi Könyvtár, *Erdélyi Zsigmond Gábor* elnök és *Erdei Tamás* vezérigazgató, a Magyar Külkereskedelmi Bank vezetői.

Ennek a kuratóriumnak az ismertetése átvezet másik nagy programunkhoz, a magyar mozgókép megismertetéséért folytatott munkánkhöz, amely szintén a fent említettek felügyeletével történik, és amelyet a Magyar Külkereskedelmi Bank évi 11 millió forinttal támogat, immáron harmadik éve. Ez egy hatalmas munka, mert ennek eredményeként a nem túl távoli jövőben az Országos Széchényi Könyvtárban minden magyar mozgóképről, amely mozibemutatóra, vagy televíziós sugárzásra került, *kutatási célú* másolat lesz feltalálható.

Itt most nem kívánom részletezni, hogy miért nem működik a kötelesepéldány rendelet ezen a területen, de tény, hogy nem működik, és ez indított bennünket, hogy ezt a programot elindítsuk. A gyűjtési körbe beletartozik az összes magyar filmhíradó, minden magyar játékfilm- és a Magyar Televízió minden értékes dokumentum- és fikciós anyaga. Ennek a munkának a keretében eddig 2765 mű 2233 órányi anyaga került a könyvtár raktáraiba.

Ezen számok érzékeltetésére szeretném megjegyezni, hogy például a magyar játékfilmek száma a kezdetektől máig nem éri el az ezret, és ha mindezen játékfilmek időtartamát összeadjuk, mindösszesen 1800 órát tesz ki, tehát ha csak a játékfilmeket akartuk volna programunkban felmutatni, azt a munkát már bevégezhetjük volna.

Természetesen mi a jelenkor kutatáshoz legfontosabb híradó- és dokumentumfilmek hozzáférhetőségét tartjuk szem előtt, pontosabban szólva, egy-egy korszak *minden dokumentumát*, így első szakaszban 1948-tól a hatvanas évekig

minden magyar híradó, dokumentum- és játékfilm a Széchényi Könyvtárban megtalálható másolatban, úgynevezett timekódos VHS kazettán. S nemrégiben elkezdtük 1931-től, a magyar hangos film kezdetétől a híradók, dokumentumfilmek és játékfilmek másolását. Ezek lelőhelye a Magyar Filmintézet.

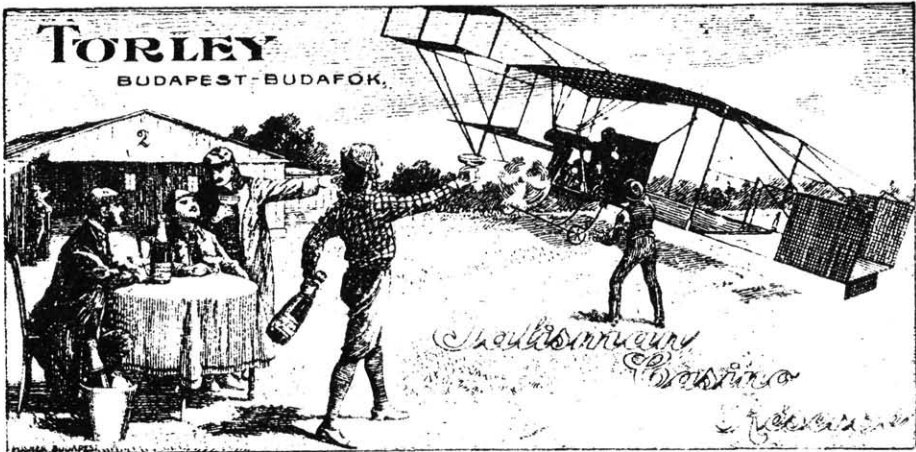
A Magyar Televízió anyagaival problematikusabb a helyzet, egyrészt mert nagy a rendetlenség – enyhén szólva – az archívumban is. És míg a Filmintézetben elvileg lehet kutatni – percenként 400 forintért –, addig a televízió archívumában külső kutatót ezt nem teheti meg, a könyvtárban pedig gyakorlatilag kutatói olvasójeggyel történhet az összegyűjtött, mintegy 3000 mű kutatása, megnézése.

Hozzá kell tennem, hogy a Magyar Televízió és a Magyar Filmintézet olyan kópiaáflománnyal rendelkezik, amelyet mindenképpen fel kell újítani, ezért sem olyan egyszerű vagy olcsó a helybeni kutatás. A Megismertetési Alapítvány programjában az alapító intézetek, tehát a Filmintézet és a Televízió, mielőtt számunkra az adásmínőségű másolatot elkészíti, fel is újítja a filmeket, ezekről a profi másolatokról a Széchényi Könyvtárban készülnek aztán a kutatókazetták. Hangsúlyozni kell, hogy minden jog az alapító intézményeké marad, tehát a könyvtárnak nincs joga kópiákat kölcsönözni, kimásolni. A kutató azonban szabadon kutathat, bejelölheti, ha valamiről másolatot kér, ezt a jogtulajdonos intézettől kockapontosan kérheti. De ez a technológia inkább már a jövő vízióját festi, amikor sok-sok magán-televízió könyvtárként használhatja a Magyar Mozgóképkincs másolatokat az Országos Széchényi Könyvtárban, a kutató, a történész már ma is teljes értékű munkát végezhet a másolatok megtekintésével.

Tisztelt Hallgatóim! Az a fermentáló hatás, melyet az új forrásbázis bevonása adhat a jelenkor kutatóinak, aligha túlbecsülhető. Hiszen ha a történettudós jelen kíván lenni a szellemi élet meghatározó szereplőjeként, márpedig jelen kell lennie, hogy az elrelativizálódott mindennapokban *mérce* legyen, akkor a kor minden dokumentumát használnia kell. Vegyünk egy különös példát. 1958. júniusáról sok mindent tudunk, különösen az utolsó időben. Az ítélet, az ítélet iratai végre hozzáférhetőek, de mintha a kor felidézése a jelen számára nem volna elég erőteljes.

Ha a hagyományos forrásokhoz bevonjuk az 1958. június 19-én, tehát Nagy Imréék kivégzése után néhány nappal megjelent Magyar Filmhíradót, mely a 26-os sorszámat viseli, akkor egy különös beszámolót idézhetünk fel a híradó nyitó anyagából. A szocialista Csepel üzemeit népes küldöttség rohanja le. Ott van, aki él és mozog, a magyar politikai élet vezetői: nemcsak *Kállai Gyula*, de *Kodály Zoltán* is és a szellemi élet más képviselői. Mintegy hitet tesznek a népfrontos riportban: a szocialista építés megelégedésükre folyik.

Erről az időszakról így vall életinterjújában *Bibó István*: „Nem vitatkozhatom azokkal, akik megteszik a kiegyező gesztusokat, mert annak tudatában vannak, hogy valami *mindennél* fontosabb ügy van rájuk bízva. Kodály Zoltán elmehetett nemcsak egy értelmes és mértéktartó államhatalom, de akár még Rákosi Mátyás rendezvényeire is: neki egy dolga volt, örködni a magyar zenekultúra folytonossága felett. Ma is lehetnek és vannak ilyen minden egyébnél fontosabb dolgok. Amit azonban én a magam számára ilyen rám szabott ügynek tudok, hogy bizonyos felismert állam- és társadalomelméleti igazságokat megfogalmazni próbál-

jak, abba éppen ezek az elismerő és kiegyező gesztusok illenek bele a legkevésbé”. Az interjú 1977-ben készült.

Talán nem kell hosszasan bizonygatnom, nem lehet hiteles munkát írni 1956-ról – még ha bármilyen szorgalmas is a történész –, ha nem cseng fülébe az Erika, ha nem tudja felidézni *annak* a hangnak a dialektusát, arról a hajnalról, ha csak olvassa a leiratban, miszerint „azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar kormányt!”. A magyar történelem tragikus pillanatának felidézésével a legfontosabb kérdések egyikéhez jutottunk. Megismerhető-e a múlt? Fő vonásokban igen, de a fent említett mozzanathoz engedjenek meg egy adalékot: még ma sem tudjuk, hogy Nagy Imre november 4-ének hajnalán elmondott beszédét, melyet néhány órával korábban rögzítettek magnetofonon, ki írta. A törvényes magyar miniszterelnök szavait az egész világ hallhatta, de akik ott voltak a beszéd szövegének születésénél, különbözőképpen emlékeznek, másként Nagy Imre és másként *Donáth Ferenc*.

Szerencsés korokban az emlékezések emlékiratokká formálódtak, korunk memoárjainak írói tragikus okok vagy egyéni tragédiák okán késlekedtek a megírással. Az utolsó évtizedekben, nem várva a letisztult emlékiratokra, interjúkészítők hada kelt útra, magnetofonnal és videokamerával, sietős skalpvadászok, kincskeresők és jövőnek dolgozók egyaránt.

Néhány évvel ezelőtt szinte csak ezekből az interjúkból kaphattunk *hiteles* képet 1956-ról, az Oral History Archívumban vagy a Széchényi Könyvtár videótárában készült felvételek leirataiból.

1994 a váltás és ismét a gyűjtés ideje. Mert az interjúnál persze legfontosabb, hogy ki mondja a történetet, és hogy felkészült, empátiával rendelkező kérdező legyen, lehetőleg a kort kutató, bármilyen aspektusból nevezzük is őt kutatónak.

A forrásokra szokták mondani, a dokumentum tanú, s mint a tanúk többsége ez sem beszél, ha nem kérdezik. Témánk paradoxona, hogy itt mindenki beszél, aki a felvételi mikrofon vagy kamera elé ül, mondja a magáét, de ha nem avatottan kérdezik, nem mondható igazi beszédnek. És tudnunk kell akkor kérdeznünk az alanyokat, amikor a *legjobb idő* van rá. Tehát akkor, amikor *még lehet*, mert a

történelem szereplője, szemtanúja, tehát az alany, még szellemileg friss. És már lehet kérdezni, mert a szereplő nem tart a következményektől. Tehát együtt van ész, erő s akarat, hogy egy jó életinterjú készüljön el.

A mentalitás, a gesztus, a hanghordozás, a szem villanása, a videó-életinterjúnak szerves része, és amelyeknek legépebb anyaga csak kutatási segédanyagnak tekinthető. *Segédanyag*, mert hiányzik belőle mindaz, amit az élő, eleven kép és a hang együtt adhat. Messzire vezetne ennek a kérdésnek elemzése, ehelyett inkább legyen szabad felhívni példaként a figyelmet arra, hogy van a könyvtár különgyűjteményében egy különös interjú, amelyet most röviden, csak szövegben idézek.

Annyit tudnunk kell, hogy *Losonczy Gézát*, a forradalom államminiszterét, 1957. decemberében a börtönben megölték. A börtönorvossal volt módunk *Kövér György* barátommal videóinterjút készíteni. Ez így hangzik: „egy mesterséges táplálás nagy trauma. Ugyanis ehhez egy általában másfél centiméter átmérőjű gumicsövet kell a gyomorba ledugni, aminck a végén egy tölcser van, és ebbe kell azt az élelmiszert betenni, ami az életben maradáshoz szükséges. A mesterséges táplálás tulajdonképpen abból állt, hogy csináltam egy kb. 6000 kalóriás italt, aminek az alapja tej volt, ebben volt tojás, vitaminok, szóval ilyen madártejszerűen volt elkészítve, mondhatom, kakaós madártej. Na most, *Losonczy Gézá*nak többször elmondtam, hogy Géza, ha te nem eszed meg, nekem csinálj vele bajt, kellemetlenséget, mert engem gyötörnek emiatt. És hajlott rá, hogy ezt a 7–8 deci tejes ételt, ami kint az előszobában a hűtőszekrényben volt, megigya”.

Ezt a mesét, ha látjuk a mesélőt, halljuk hangját, nem hihetjük, mert leleplezi önmagát a mentalitása. Így leírva, általam elmondva, talán csak a cella előszobájában lévő frizider tűnik valótlanágnak. De másrészt övnünk kell a kutatót az emlékiratok, a videóemlékezések hitelességét illetően akkor is, ha a legjobb emlékezők. A márianosztrai megveretésére *Bibó István* úgy emlékszik: „voltak különböző forrófejű fiatalok, a szomszéd cellában elbarikádolták magukat, és a cella ablakán keresztül a szabad mezőre kiabáltak, például ilyeneket, mondjátok meg, hogy itt minket kínoznak, jogtalanságok történnek velünk. A gondolat rendkívül ötletes volt, mert azokon a szabad mezőkön a börtönőrök hozzátartozói művelték különböző illetményföldjeiket. A börtönőrök lebontották a barikádot, és nagy kiabálások közepette elvitték őket, mire a börtön szokása szerint ilyenkor dörömbölt. A kidörömbölés a raboknak épp olyan ősi joga, mint az éhségstrájk. Én egyet vagy kettőt ütöttem az ajtóra a becsület kedvéért. Nem tudom, hogy nekem az öregségemet respektálták-e, de kevesebbet kaptam, de azt a keveset is elég rosszul viseltem, mert az alsó vese tájékára kaptuk az ütést, és én reflexszerűen minden ütés után fölugrottam, s erre kaptam a felső hátamra is, hogy legyenek szíves lehajolni, külön csíkban voltak láthatók az ütések, csúnya, kék, lila, fekete nyomok voltak, nem véreztek”.

Göncz Árpád így emlékszik erre: „A földszinten, elkezdtek énekelni a Marseillaise-t. Szigorúan tilos dolgok voltak ezek, minden, ami a forradalomra utalt, minden, ami az Istenre utalt, az mind tilos volt, és féltek tőle, mint a tűztől. Rohantak, hogy fogják be a szájukat. Akkor átvették az éneket a második emeleten, megszólalt a vészcsengő. Isten tudja, hányan dobogtak fel, teljes volt a hisztéria, akkor már mindenki verte az ajtót ököllel és a padot a földhöz. Nem is tudom, hogy azért-e, mert *Pistáék* verték a legtovább, mert *Pistában* volt civil

kurázi, vagy pedig a fal hullott le, és abból állapították meg, vagy azért állapították meg, mert ő Bibó István volt, szóval őket elvitték, és ügyészi engedéllyel megverték. Nagyon jellemző Bibó Pistának az utólagos reakciója, mert azt mondta, hogy kérlek szépen, én azt hittem, hogy sokkal jobban fog fájni”. Az interjú a videótárban készült, 1987-ben.

Engedjenek meg egy példát Bibó István interjúja és tanulmánya közötti önjellemzés különbségére. Azért hozom az ő példáját, mert rendkívül ritka eset, hogy az alany kicsinyíti és nem nagyítja jó tulajdonságait.

Bibó István így idézi fel 1956. november 2-ának délutánját, amikor a Parasztpárt, Petőfi-párt minisztert keresett: „Előállt Keresztury, és azt mondta, hogy nekem kell csinálni, mert bennem van civil kurázi, és most leginkább az kell. Rendkívül meghökkentett és meghatott, mert nekem ezt soha senki nem mondta, és én sem tudtam, hogy bennem van civil kurázi. Én azt hittem, hogy egy gyáva ember vagyok, és életemben utoljára civil kurázsit akkor produkáltam, mikor 9 éves koromban antiszemita plakátokat téptem le az utcán, azóta sem. Úgyhogy én egy óvatos, fal mellett haladó embernek tudtam magamat”.

Ezzel szemben egy másik helyen azt mondja: „Demokratának lenni mindekelőtt annyit tesz, mint nem félni”.

Bibó elhíresült, elsekélyített mondata 1946. június 10-én, Boldizsár Iván Új Magyarország című lapjában jelent meg, de a teljes mondatot alig idézik. Tegyük meg mi most: „Demokratának lenni mindenekelőtt annyit tesz, mint nem félni; nem félni a más véleményűektől, a más nyelvűektől, a más fajúaktól, a forradalomtól, az összeesküvésektől, az ismeretlen gonosz szándékaitól, az ellenséges propagandától, a lekicsinyléstől és egyáltalán mindazoktól az imaginárus veszedelmektől, melyek azért válnak valódi veszedelmekké, hogy félünk tőlük: Közép- és Kelet-Európa országai azért féltek, mert nem voltak kész, érett demokráciák, és minthogy féltek, nem is tudtak azokká válni”.

Tisztelt Hallgatóim! A Széchényi Könyvtár különgyűjteményében megtalálható, illetve kutatható a közelmúlt számos videóra rögzített eseménye, példának okáért a nemzeti kerekasztalról készült Fekete Doboz felvétel, és ugyancsak

megtalálható, de nem kutatható, mert a résztvevők nem járultak hozzá, az ellenzéki kerekasztalról készült majd száz órányi videófelvétel.

Megtalálható a közelmúlt számos eseményéről készült teljes videófelvétel az Alkotmánybíróság ítélethírdetéseiről vagy 1989. június 16-ának, *A Temetésnek* teljes anyaga. Ha ezeket az eseményeket nemcsak a jelentésekből, sajtóból, hanem a maguk teljességében, a képek, a hangsúlyok egészében vizsgáljuk, számos új megközelítéshez juthatunk. Egészen különös hallani *Méray Tibornak*, Nagy Imre miniszterelnök búcsúztatójának hangját, amikor azt a mondatot mondja, mely talán egy vitatott nagy formátumú mondat előzményeül is szolgálhatott, miszerint „eljöttünk ide, hogy még egyszer találkozzunk veled, és búcsút vegyünk tőled. Ma eljöttek ide sírodhoz a világ négy sarkából a magyar emigránsok ezrei, akik akárcsak te, *lélekben sohasem szakadtak el a hazától*”.

Émile *Durkheimmel* szólva, „a jelen megismeréséhez az első lépés az, hogy elfordulunk tőle”. E nélkül a gesztus nélkül a tények halmazának rabjaivá válhatunk.

Az elektronikus hordozóra rögzített interjú készítője és felhasználója talán a régészhez hasonlítható, aki pontos feltáró munkát végez, vázlatokat készít, behelyezi a részt az egészbe, és szomorú szívvel, de ha kell, visszatemeti a lelőhelyet, bezárja a jövőnek szánt palackot, ha bármi okból, például a személyiségi jogok védelme, a hozzátartozók érzékenysége miatt ezt szükségesnek tartja. Megőrizve mindent a későbbi korok szerencsésebb kutatójának.

Hiszen a múlt tényei sajnos nem olyanok, mint a törött festett váza cserépdarabjai: a kép elmosódott, a forma vitatott, és a cserép élei *kopottak, mint az emlékezet*.

Köszönöm a figyelmüket.

Hanák Gábor

Jegyzőkönyv,

*mely készült a Szinnyei József díj kuratóriumának
1994. július 7-én
az MKM Könyvtári Osztályán tartott üléséről*

Jelen voltak: dr. Somkuti Gabriella, az MKE részéről; Berke Barnabásné, az OSZK részéről; Zalainé Kovács Éva, a KIK részéről; Engel Tibor, a KKDSZ részéről; Balogh Mihály és Sóron László, az MKM részéről.

A beérkezett kitüntetési javaslatok száma 23. A kuratórium az ülésen a következőkben döntött:

1. *Balogh Ferencné*t, az Eötvös Károly megyei Könyvtár igazgatóhelyettesét a gyermek- és ifjúsági könyvtári módszertanos munkásságáért és országosan elismert publikációiért,
2. *Gereben Ferencet*, a Közép-Európai Intézet Teleki Alapítvány munkatárját, a hazai olvasás- és művelődésszociológiai kutatások megalapozásáért, a ha-

tárontúli magyarság körében végzett kutatásaiért és kiemelkedő publikációs tevékenységéért,

3. *Dr. Kertész Gyulát*, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetőjét, a retrospektív nemzeti bibliográfia kiteljesítése terén, valamint a könyvtárosképzésben végzett kitartó és eredményes munkájáért,

4. *Dr. Komjáthy Miklósnét*, az Országos Széchényi Könyvtár nyugalmazott osztályvezetőjét, a retrospektív nemzeti bibliográfia területén elért elévülhetetlen érdemeiért,

5. *Vitályos Lászlót*, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának főosztályvezetőjét, a tudományos tájékoztatás területén végzett több évtizedes tevékenységéért és az Ady-filológia terén elért eredményeiért,

6. *Dr. Zallár Andort*, a SZOTE Könyvtárának igazgatóját, több évtizedes bibliográfiai, könyvtárszervezői tevékenységéért, könyvtörténeti kutatásaiért, és a Szent-Györgyi irodalmi hagyaték gondozásáért,

Szinnyei díjra javasolja.

A kuratórium javasolja, hogy nyugalomba vonulása alkalmából *Szöllősi Miklóst*, a pásztoi Teleki László Városi Könyvtár és Művelődési Központ igazgatóját, több mint négy évtizedes könyvtárigazgatói és művelődésszervező munkásságáért részesítsék a „Művelődésért” kitüntetésben.

A kuratórium kéri, hogy a Szinnyei díjra felterjesztettek névsorát a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* folyóirat közölje, valamint 1995. februári számában jelentse meg a jövő évi díj kiírását a felterjesztési adattalappal együtt.

A kuratórium felhatalmazza a Könyvtári Osztályt, hogy a javaslatot a miniszterhez felterjessze.